

„Na Philipu Rothovi mě baví, že i když už znám jeho téma – židovství, sex, život americké střední třídy, v posledních knihách stárnutí a smrt, vím, že má cenu koupit si jeho novou knížku, protože mě vždycky něčím překvapí. Taky se mi líbí, že jako velký autor si vytvořil svůj literární svět.“

(Jiří Hájíček)

Jeden z nejvýznamnějších současných amerických prozaiků Philip Roth se narodil v tradiční židovské rodině. Své dětství prožil spolu se starším bratrem Sandym v židovské čtvrti Weequahic ve městě Newark v New Jersey. Tam také v roce 1950 dokončil střední školu. Rothův otec Herman Roth byl potomek židovských přistěhovalců, kteří přišli do Ameriky z polské Haliče. Pracoval jako pojišťovací úředník a i přes nedokončené vzdělání, osobní bankroty a krachy se vypracoval až na vedoucí místo v jedné z největších amerických pojišťovacích společností. Rodina patřila ke střední třídě a žila pohodlným a spokojeným životem.

Ve vzdělání Philip Roth pokračoval studiem angličtiny na soukromé Bucknellově univerzitě v Pensylvánii. Po jejím absolvování odešel na Chicagskou univerzitu a věnoval se studiu anglistiky. Univerzitní vzdělání zakončil v roce 1955 titulem M.A. Poté se Philip Roth rozhodl vstoupit do armády. V roce 1956 však byl zraněn a z armády odešel. Působil pak jako vysokoškolský učitel na několika univerzitách, nejprve krátce jako asistent na univerzitě v Chicagu, později vyučoval tvůrčí psaní na univerzitě v Iowě a na prestižní Princetonské univerzitě. Svoji akademickou dráhu Roth završil na Pensylvánské univerzitě, kde až do roku 1991 přednášel literární komparatistiku.

Během svého pobytu v Chicagu se Philip Roth seznámil s Margaret Martinsonovou a v roce 1959 se s ní oženil. Od roku 1963 však již žili odděleně a později se rozvedli. V roce 1968 Martinsonová zemřela při tragické automobilové nehodě. Rozvod a smrt bývalé ženy zanechaly v Rothově díle trvalou stopu. Martinsonová se stala vzorem pro několik ženských postav v jeho románech, zejména pro Lucy Nelsonovou v románu *When She Was Good* (1967) a pro Moreen Tarnopolovou v *My Life As a Man* (1974).

Mnoho let žil spisovatel s britskou herečkou Claire Bloomovou a v roce 1990 si ji po patnáctiletém soužití vzal. Manželství však dlouho nevydrželo. Roth nesnášel Annu, dceru Bloomové z předchozího vztahu, a údajně manželku přinutil, aby ji poslala z domu pryč, protože jej měla rušit při psaní. Roth propadl depresi, která vyústila v paranoidní stavy. Začal svou ženu obviňovat, že ho chce otrávit, a skončil na psychiatrické klinice. Roztržka mezi manželi vedla k bouřlivému rozvodu v roce 1995, jenž nešel pozornosti médií a spolehlivě tehdy plnil stránky bulvárních i seriózních novin. Bloomová vydala v roce 1996 autobiografickou knihu *Leaving a Doll's House*, v níž mimo jiné líčí i pětileté manželství s Rothem. Mnohé z toho, co napsala, pro něj nebylo příliš lichotivé. Ve své knize

ho popisuje jako sebestředného nepřítele žen, který svou manželku soustavně psychicky trýznil, zatímco ona se snažila vztah zachránit. Když potom v roce 1998 Roth vydal svůj román *Vzala jsem si komunistu*, objevily se v tisku spekulace, že je to jakási pomsta Bloomové za její knihu.

Philip Roth vstoupil do literatury sbírkou krátkých próz nazvanou podle úvodní novely *Sbohem město C* (1959). Kniha upoutala zájem čtenářů a pozornost odborné kritiky, v americké židovské obci však vyvolala silné pobouření. Rada starších mladému Rothovi vytýkala, jak může pouhých pár let po skončení světové války a po zrušeném pokusu o genocidu židovstva psát, jako by nedávná historie nikdy nebyla existovala, jako by nepochopil nic z hloubky její tragédie. Zatímco zodpovědní spisovatelé odjízďeli do Evropy, aby sbírali materiál pro silné příběhy, vypovídající o utrpení Židů, Roth psal povídky o lidských směšnostech a slabostech, o Židech, kteří cizoloží a pochybují o člancích víry.

Philip Roth je známý svým zájmem o problematiku amerických Židů, sám se však za židovského spisovatele nepovažuje. Ve svých románech často líčí příběh syna ze židovské rodiny, který se snaží zbavit svých rodinných kořenů a okolí, jež ho směřuje k židovství. Za svůj postoj býval kritizován, hlavně na počátku spisovatelské dráhy, ve svých raných povídkách, kdy nebyl ochoten „židovství“ ztotožňovat s vysoce kladnými morálními hodnotami. Dočkal se i absurdního obvinění z antisemitismu. On sám k tomu řekl: *„I když antisemitismus z duše nenávidím a každý jeho sebemenší projev mě dovede rozrušit a rozčítit, i když bych si přál utěšit každého, kdo se stal jeho obětí, moje poslání romanopisce nespočívá v tom, že bych nabízel útěchu trpícím Židům, že bych vytahoval do boje proti jejich pronásledovatelům, či agitoval pro židovskou otázku mezi těmi, kteří ji nepřijali za svou.“*

Ve svých prvních prózách se Philip Roth představil jako autor s darem komického vidění, důmyslně vynalézavým stylem vyprávění a se sklonem ironizovat. O jeho výjimečném talentu nebylo pochyb, ale až úspěch mu přinesl uznání v židovské obci. Každým dalším románem přispěl k upevnění své pozice na literárním nebi a na konci šedesátých let již bylo zřejmé, že spolu se Saulem Bellovem a Bernardem Malamudem patří k velkému trojhvězdi moderní americké židovské literatury.

V roce 1962 vyšel rozsáhlý román *At' se děje, co se děje*. Jedná se o složitě budovaný příběh univerzitního učitele Gaba Wallacha, jehož cílem je konat dobro a měnit osudy bližních k lepšímu. Rozdává své „já“, sám však ztrácí pocit vlastní lidské celistvosti. Autor se zde snaží o hlubokou analýzu generačních vztahů a zachycení zmateného dozrávání mladých lidí v poválečné době. Kritika sice ocenila Rothovo jazykové mistrovství, avšak postrádala v knize sjednocující myšlenkovou linii a dílo označila za „komplikovaně propojenou sbírku povídek“.

V roce 1969 byl vydán román *Portnoyův komplex*, který se okamžitě zařadil na seznam bestsellerů. Kniha vyvolala ve Spojených státech skandál a Roth se po jejím vydání dočkal nepřátelských reakcí v tisku i v židovských synagogách, přesto mu přinesla přímo senzační úspěch.

Tímto dílem se Roth přesně strefil do rozšířeného stereotypu šťastných židovských rodin a oblíbené postavy hodného židovského chlapce. Hlavní postava, třiatřicetiletý Alexander Portnoy, je navzdory komickému podání zlomený člověk s vysoce nadprůměrným IQ. Veškeré své potíže připisuje středostavovské židovsko-americké výchově v rodině s dominantní matkou a ušlápnutým otcem, jehož americkým snem se stala dráha pojišťovacího agenta. Na psychoanalytikově gauči se Portnoy snaží vzepřít vlivu své rodiny, odmítá být již nadále vázán rodinnou tradicí a různými tabu. Cítí však vinu, neboť revolta se v něm sváří s upřímnou synovskou láskou.

Románem *Elév* (1979) Roth zahájil volnou pentalogii o spisovateli Zuckermanovi. Ústředním tématem celé série je pátrání po smyslu literatury a literární tvorby pro autora, čtenáře a život vůbec. Prostřednictvím částečně reálné a částečně fiktivní postavy A. Frankové zde Roth předkládá otázku, co pro dnešního člověka znamená nedávná minulost, kdy lidstvo dopustilo, aby skupina zfanatizovaných jedinců usilovala o nadvládu nad světem. V díle *Zuckerman Unbound* (1981), hrdina uvažuje o své zodpovědnosti za smrt otce, který zemřel na následky infarktu po přečtení jeho skandálního románu. V *Hodině anatomie* (1983) se zabývá možností vyměnit spisovatelství za medicínu. Novela *Pražské orgie* (1985) zachycuje život českých intelektuálů v období normalizace. Spisovatel Zuckerman podnikne cestu do Prahy, aby našel ztracený rukopis. Při své cestě se však zaplete do řady dramatických i komických situací. V posledním díle *Druhý život* (1986) Zuckerman umírá na následky operace, která mu měla vrátit sexuální potenci.

Spisovatel Roth je označován za autobiografického autora, v jeho románech je obtížné odlišit stanovisko smyšlených postav od názorů samotného spisovatele. On sám přiznává, že jeho tvorba je na autobiografičnosti postavena, ačkoliv své soukromí si bedlivě střeží a o jeho životě, s výjimkou skutečně autobiografických románů *The Facts* (1988) a *Odkaz. Skutečný příběh* (1991), se mnoho neví. Ve vzpomínkové knize *Odkaz. Skutečný příběh* Philip Roth vylíčil déle než rok trvající boj svého otce s mozkovým nádorem. Autor velmi citlivě popsal všednodenní soužití s nemocným umírajícím člověkem. Vznikl tak skvělý dvojportrét: na jedné straně Hermana Rotha, spisovatelova otce, na straně druhé syna Philipa, spisovatele a univerzitního učitele, který stále častěji odkládá svou práci, aby mohl s otcem trávit jeho poslední chvíle. Kniha vznikala průběžně a Roth v ní zaznamenával skutečné události, rozhovory, své i otcovy myšlenky a pocity.

I když se Philip Roth řadí ke klasikům americké literatury, pro kritiky byl dlouhá léta autorem skandálního bestselleru. Během devadesátých let si však získával stále větší uznání. Všeobecně respektovaného mistra moderní prózy z něj učinila tzv. „Americká trilogie“. Vypravěč Nathan Zuckerman v ní sleduje vzestup a pád tří mužů v klíčových okamžicích moderních amerických dějin. Děj prvního románu *Americká idyla* (1997) zasadil Roth do období po 2. světové válce. Hrdina příběhu Seymour Levov, přezdívaný Švéd, vynikající univerzitní sportovec, dospívá v poválečném období hospodářské prosperity. Později zdědí otcův výnosný podnik a ožení se s krásnou manželkou,

Miss New Jersey. Americká idyla však netrvá dlouho. Ze zbožňované dcery Merry se stává zarputilá bojovnice proti válce ve Vietnamu, zapojující se do aktů politického násilí, a Švédova představa rodinného štěstí se hroutí. Hlavní hrdina je tak vytržen ze své idyly a vržen do americké zbesilosti konce 60. let. Toto poutavě a s hlubokým citem napsané dílo patří k tomu nejlepšímu, co se Philipu Rothovi podařilo napsat. V roce 1998 za něj získal prestižní Pulitzerovu cenu.

Druhá kniha *Vzala jsem si komunistu* (1998) je příběh vzestupu a pádu Iry Ringolda, jenž odloží své dělnické a židovské kořeny a vrhá se do „vysokého života“ hvězdy showbyznysu. Z bezejmenného člověka se stává miláček rozhlasových posluchačů, který hlásá bratrství a rovnost a netají se svým obdivem k Sovětskému svazu. Na vrcholu kariéry se ožení s krásnou Eve Frameovou, hollywoodskou hvězdou němých filmů. Zatímco ona vyrostla mezi smetánkou, on prožil těžké dětství na pokraji bídy. Vzájemné rozdíly postupně převažují nad počátečním okouzlením a společný život vyvrcholí odlukou. Manželka se ho pokusí znemožnit tím, že napíše knihu *Vzala jsem si komunistu*. Její prohlášení však mají dalekosáhlé společensko-politické důsledky pro celou rodinu. V této knize Roth vykreslil fiktivní portrét Spojených států v 50. letech.

Hlavním hrdinou třetího románu *Lidská skvrna* (2000) je stárnoucí děkan univerzity Coelman Silk. Na základě banální, na první pohled nevinné věty je osočen z rasismu a zhroutí se mu nejen úspěšná kariéra, ale i osobní život. Odhodí tak všechny konvence a nachází útěchu v bizarním vztahu s velmi mladou ženou. Závist, pokrytectví a maloměšřáctví okolního světa ho však dovedou k tragickému konci. Tento příběh je nemilosrdnou kritikou americké společnosti konce 20. století.

V roce 2007 vyšel román *Duch odchází*, v němž se Roth opět vrací ke svému nejautobiografičtějšímu dvojníkovi, spisovateli Nathanu Zuckermanovi. Hrdina románu opouští lesní samotu v horách, aby se v New Yorku podrobil lékařskému zákroku. Ve městě se setká s mladými manželi – spisovateli – a do mladé ženy se okamžitě zamiluje. Všemi uctívaný stárnoucí autor Zuckerman je však již delší dobu impotentní a inkontinentní a tento zvláštní vztah převádí do fiktivních rozhovorů, které píše po nocích.

Vedle rozsáhlých románů patří do Rothovy tvorby i několik drobnějších próz, např. *Umírající zvíře* (2001) nebo krátká novela *Pokoření* (2009). Ústřední postavou této novely je Simon Axler, stárnoucí divadelní herec, který náhle a bez příčiny ztratí schopnost hrát. Po několika nepovedených představeních se psychicky zhroutí, odejde od něj manželka a on končí v psychiatrické léčebně. Po čase Axler nachází smysl života v milostném vztahu s lesbickou dcerou svých přátel Pegeen. Tento bizarní vztah je však předem odsouzen k nezdaru. Čím více je zřejmé, že toto soužití nemá jakoukoliv budoucnost, tím více se Axlerovi navrácí touha po životě, dokonce uvažuje o zplození potomka. Jakmile se však celá tato šťastná iluze začne rozpadat, mizí i životní entuziasmus hlavního hrdiny a pocit nalezení smyslu života.

Philip Roth několikrát navštívil i naši zemi, mimo jiné krátce po sametové revoluci. Při této příležitosti vedl rozhovory s Ivanem Klímou. Rozhovory vyšly ve Spojených státech 12. 4. 1990 v periodiku *The New York Review of Books*, česky je vydal Evropský literární klub v témže roce pod názvem ***Rozhovor v Praze***. Spisovatelé spolu hovořili o literární kultuře samizdatu a cenzuře, o Milanu Kunderovi, Franzi Kafkovi a Václavu Havlovi, o tzv. oficiálních autorech i o vlivu židovské kultury ve střední Evropě, specificky v Praze. Oba autoři také varovali před nebezpečím kultury peněz, spotřební společností, komerční televizí a zábavním průmyslem dávno předtím, než si důsledky volného trhu uvědomila velká většina české veřejnosti.

Spisovatel Philip Roth patří k nejoceňovanějším americkým prozaikům. Za svou bohatou spisovatelskou práci získal řadu významných literárních cen, např. dvakrát Národní knižní cenu a Cenu amerických knižních kritiků, prestižní Pulitzerovu cenu a mnoho dalších ocenění. Řadu z nich získal i v zahraničí, především v Británii a Francii. V roce 2003 mu byl na Harvardově univerzitě udělen doktorát za literaturu. Philip Roth se také významnou měrou zasloužil o propagaci a šíření současné české a polské literatury v zahraničí, léta pracoval jako šéfredaktor série nakladatelství Penguin nazvané „Spisovatelé z té druhé Evropy“. Za zásluhy v této oblasti mu byla v naší zemi v roce 1994 udělena Cena Karla Čapka a v roce 2001 mezinárodní Cena Franze Kafky.

V říjnu 2012 oznámil Philip Roth konec své spisovatelské kariéry. Román *Nemesis* (2010), odehrávající se v roce 1944 ve městě Newark, zasaženém epidemií dětské obrny, je tak jeho poslední knihou. Poslední tři roky již nepíše a věnuje se přípravě svého životopisu, který chystá spolu s novinářem a autorem několika ceněných biografii Blakem Baileym. „*Věnoval jsem literatuře celý život. Učil jsem se, pak jsem učil jiné, četl jsem, psal jsem a nezbyval mi čas na cokoli jiného. Už to stačilo. Teď už necítím tu fanatickou potřebu psát jako dříve. Nedokážu si představit, že bych se do psaní ještě pustil,*“ řekl Philip Roth.

(Zpracovala: Jitka Haincová)